

SÁRI MIHÁLY

Turbóváltozások egyetemei

Recenzió Kozma Tamás: Kié az egyetem? című nevelésszociológiai kötetéről

Vannak könyvek, amelyeket nem tesszük a könyvespolcra, az íróasztalon szervező-dő strukturált káoszban karnyújtásnyira, elérhető közelségben maradnak. Kozma Tamástól megszoktuk, hogy ilyen könyveket ír. A hetvenes években „A nevelésszociológia alapjai”, a nyolcvanas években a „Tudásgyár”, a kilencvenes években a „Bevezetés a nevelésszociológiába” című könyveivel pedagógus-generációk tudományos szemléletét formálta. S ilyen a „Kié az egyetem?” című az Új Mandátum Könyvkiadó gondozásában megjelent új könyve is – CD-melléklettel –, amelyet 2005. január 31-én a Professzorok Házában mutattak be. A könyv a „Bevezetés a nevelésszociológiába” című könyv egy fejezetét tágítja európai és világhorizontúvá, s abban egy évtizedes kutató munka, oktatói tapasztalat halmozódott fel.

A cím kérdésként hangzik el, s az olvasó „tripla csavar”-t érez a tartalmában. A denotatív jelentés síkján szembesül azzal, hogy az egyetemet zárt rendszerként értelmezve, annak bonyolult dimenzióit vizsgálja a szerző, de a felsőoktatás hermeneutikája kutatásában az intézmény rendszerkörnyezetének közösségeit, strukturált társadalmi csoportjait és azok érdekeit artikuláló intézményeket elemzi. A kötet konnotatív jelentés-síkjában egy negatív megközelítés is felsejlik: jó tulajdonos-e az állam, amely fenntartja az egyetemet? A szocializmus utolsó harmadáig egyértelműnek tűnt a válasz. Ekkor a tömegesség még csak a középiskolákat érte el, s szelektálta az általános iskolát végzetteket szakmunkásképzőbe, szakközépiskolába/technikumba és gimnáziumba. Az egyetem természetesen a „dolgozó népé” volt, amelynek szentélyébe a proletár és paraszt származású, jeles és kitűnő eredménnyel érettségizett KISZ-es mozgalmi múlttal léphetett be. Ekkor még a tanárok név szerint ismerhették a hallgatóikat.

Helyesen érzékeli Kozma Tamás, hogy a kilencvenes évek új kihívásai kényszerítik rá egyetemeinket is a változásokra. A szerző a felsőoktatás expanzióját is a kihívásokhoz sorolja: ez részben a felsőoktatás eltömegesedését foglalja magába, amelynek társadalmi-gazdasági okait elemzi, s jelzi, hogy az intézményes nevelési-oktatási folyamat belső súlypontjai megváltoztak, a gyermekkorról áttevődtek az ifjú és felnőtt korra. Az interregionális, internacionális és interkontinentális migráció új munkaerő piaci helyzetet teremtettek, különböző kultúrák paradigmái csúsztak egymásra, s teremtettek multikulturális viszonyokat. (Új népvándorlás)

Az oktatáspolitikai válaszok Európa boldogabbik felében kevésbé késtek, a felsőoktatási rendszer diverzifikációja, a neoliberális államtalanítás, a privatizálás, a virtuális egyetemek megszületése (távoktatás és e-learning) azonban a volt szocialista államokat is viharos gyorsasággal elérte. Az egyetemek politikai és szakmai irányításában új szervezetek és függési helyzetek keletkeztek. Az új egyetemek adhocráciáját (menedzsment) azonban Kozma Tamás felkészületlennek véli a liberá-

lis piaci viszonyok között. A reformjelenségek számba vételéből kiemeljük itt az egyik reform-vita témát az intézmények integrációja-dezintegrációja kérdéséről. Kozma természetesnek véli a kétféle folyamat létét, de az erőltetett fővárosi, s integrálásra alkalmatlan regionális egyetemi összevonásokat nem helyesli.

A kötet második nagy fejezetében a felsőoktatási szervezetek belső és külső rendszereinek dialektikus kapcsolatát, szükségszerű egymásrataltságát vizsgálja. Egy intézmény székhelye, az elhelyezés, az épület, az intézmény elnevezése túlmutat önmagán, ezek egyúttal szimbólikusak és ezáltal üzennek. Megállapításaival egyet érthetünk. Az integrációs folyamat megdöbbentő élménye volt, hogy Kossuth Lajos, József Attila, Janus Pannonius egyetemek nevét törölték, s ezzel törölték az egyetemek városhoz és régióhoz való szerves tartozását is.

A kötet szerzője elméletileg megalapozza a felsőoktatási rendszerek modellszerű vizsgálatát, részletesen bemutatja a formális és informális szervezetek egyetemi alrendszerait, mielőtt azokat önálló fejezetekben taglalná. Eredeti a vizsgálati szempont, amely szerint közelít az egyetemet használók köréhez. A hallgatók képezik az egyetemek egyik dimenzióját, az egyetemi campus ad mindehhez keretet, amelynek életciklusaira is rámutat a kötet. Elkülöníti ettől az oktatók világát, akik egyszerre lehetnek tudósok, tanárok, kutatók és hivatalnokok, átélve a különféle lehetséges szerepek konfliktusait is.

A szerző kiválóan ismeri az egyetemi adminisztrátorok és menedzserek világát, akiknek nem oktatási, hanem fenntartói, igazgatási és fejlesztési funkcióik vannak, s szervezetszociológiai tiszta fogalmakkal operálva választja el a rendszereiket az egyetem más funkciójú rendszereitől. Kozma Tamásnak határozottan az a véleménye, hogy az egyetemi menedzsment nem a rektor körül szervesül, s ehhez mellékeli a lehetséges menedzser modelleket.

Szerencsésen exponálja azt az átmenetet, amikor a felvételizőből hallgató, a hallgatóból munkavállaló lesz, s ebben a minőségben épít kapcsolatot a munkaadóval, akivel az egyetem is kontaktust tart. A szerepváltás persze stratégiaváltással is jár.

Az egyetem rendszerint egy régió városközpontjának felsőfokú intézménye is. Tér-informatikai nézőpontból megismerjük az ország műveltségi térképét, a felsőfokú intézmények regionális hálózatát, a felnőttképzés és felsőoktatás interferenciájában megfogalmazódó új jelenségeket: a posztgraduális képzés is eltömegesedik, a harmadfokú képzés (felsőfok) Magyarországon is közelíti a 40%-ot, a „negyedik” képzés pedig a fejlett európai tőkés államok felsőfokú felnőttképzési jelensége.

A könyv erénye, hogy fejezetenként gazdag szakirodalmat tár az olvasó elé, tematikus gyűjteményt ad a kutatók és diplomamunkát készítők számára is. Friss külföldi szakirodalom mellett az „időtálló”, „bevett” akadémiai tudományok alapművei sokaságát vonultatja fel a szerző, de aki inter- vagy multidiszciplináris jellegű kutatásokra vállalkozik, az is gazdag forrásanyagot talál a műben. Kozma Tamás könyve izgalmas olvasmány, a hajlékony elmének tudományos kaland élményét adja. Eredeti és sokdimenziójú nézőpontja, s irigylésre méltó eleganciával és elmélyültséggel használja a szakirodalmat. A folyamatok és statikus helyzetek, a dolgok változásban való bemutatása, a tér és társadalom, az intézmény és közösség sokoldalú kapcsolatának, egymásrataltságának szinte képletszerű tiszta tudományos megfogalmazása, a legbonyolultabb dolgok világos, közérthető mondatokba foglalása, a jelenség és a törvényszerű természetes összekapcsolása és a lényeg megvilágítása jellemzi ezt a művet.